

ESKİ AMA ESKİMEYEN MASAL...

TARİH BOYUNCA AŞK

G ö k h a n T o k

Şaşırtıcı değil bütün öteki şarkıcılardan
Daha güzel şarkı söylemem
Çünkü yüreğim beni sevgiye daha çok çekiyor,
Ve ben onun emirlerini dinlemeye hazırım
Yürek ve gövde, bilgelik ve zeka
Güç ve iktidar, hepsini ortaya koydum
Dizginler beni öyle sevgiye doğru çekiyor
Başka hiçbir şey dinlemiyorum

Bu sevgi, darbesini o kadar nazıkçe
Ve tatlılıkla indirdi ki kalbime
Ah acıdan günde yüz kere ölmüyor muyum,
Ve neşeden canlanıyorum ya yine yüz kez.
Benim hastalığım gerçekten muhteşem;
Bu hastalık bütün iyiliklere bedel;
Ve hastalığım bana iyi geliyorsa
Hastalıktan sonra iyilik onun şifası olur...

Bu dizeler, 12. yüzyılın sonlarında yaşamış Provence'lı şair Bernard de Ventadorn'a ait. Dizelerin özelliği sevgiye duyulan aşkı anlatmasının yanı sıra o dönemde Avrupa'da oldukça yaygın olan ve adına "trubador" ya da "travattore" denilen gezgin şairler tarafından söyleniyor olmasıydı. Trubadorların söylediği şarkıların büyük çoğunluğunun aşk şarkıları olması çok önemli bir nokta. Hristiyanlığın yerleşip kurumsal bir din olmasından sonra sanat alanında verilen yapıtların dinsel içerikli olması gerekiyordu. Özellikle de soylu üst sınıfa seslenen sanatçıların, kilisenin direktiği katı Hristiyan ahlakından başka bir şey işlemesi neredeyse düşünülemezdi. Tru-

badorlar, kent kent, sokak sokak dolaşan halk şairleri olarak sanatı halkın arasında yaymaya başlamışlardı; bir anlamda halkın sanatını oluşturuyorlardı. Öte yandan bu durum Ortaçağ Avrupası'nın aşka nasıl baktığını göstermesi bakımından da ilginçtir. Kişilerin birbirlerine duyduğu aşkı açıkça anlatmak, ancak aşağı tabakadan halk sınıflarına ait bir yoldu. Soylular sınıfıysa sevgilerini ya daha asil olduğunu düşündükleri yollarla söyler ya da "aşk" gibi kilisenin çok da hoş karşılamadığı bu duygudan uzak durmaya çalışırlardı.

Kilisenin aşka karşı oluşunun temelinde pagan dinine de karşı olmak yatıyor olabilir. Özellikle eski Greko-

romen panteonundaki Afrodit-Venüs, Eros-Kupidon kültlerinde görüldüğü türden aşkların Kilise için kabul edilemez olması, ahlak değerlerinin farklılığı kadar, eski dini ve tanrıları çağrıştırdığı için de geçerlidir. Aşk, Eski Yunan'da insanlar için, utanılmaması gerek bir duygu olup tanrılar arasında da sıkça yaşanmaktaydı. En başta tanrıların kralı olan Zeus, çapkınlıklarıyla da ünlüydü. Hesiodos'a göre yedi kez evlenmişti ölümsüz tanrıçalarla. Ama yalnızca tanrıçalarla yetinmemiş, peri kızları ve ölümlü kadınlarla da gönül ilişkilerine girmişti. Aşk öyküsü en hüzünlü olanlardan biriyse Orfeus'tur. Trakya kralı Oiağros ile Musa'lardan Kalliope'nin oğluymuş Orfeus. Güzel

sanatlar tanrısı Apollon'un oğlu olduğu da söylenir. Babasından gelen bir dehası vardır müzik konusunda. Yete-neği öylesine eşsizdir ki, çalgısını çalmaya başladığı zamanlarda en yırtıcı hayvanlar bile yırtıcılıklarını unutup lirinden çıkan ezgileri dinlemek için ayaklarının dibine uzanırlar. Kuşlar şakımalarını keser, rüzgarlar esişlerini, ırmaklar akışlarını durdururlar.

Eurydike adlı bir kıza sevdalıydı Orfeus. Kız da gönülden tutkuluydu ona. Birlikte olduklarında dünyanın en mutlu kişileri onlardı. Ne var ki çok sürmedi bu mutlulukları. Günün birinde bir yılan sokmasıyla öte dünyaya göçtü Eurydike. Orfeus günlerce ağladı dövündü karısının ardından; ama öylesine tutkulu bir sevgiyle bağlıydı ki eşine, Tanatos'un (ölüm) oldu bittisine boyun eğmek istemedi başkaları gibi. Yer altına inmeye ve ölümler ülkesinin hükümdarına yalvarıp karısını geri almaya karar verdi. Önünde birçok engel vardı ama aşkın karşısında aşılmaz değildi hiçbiri de. Sonunda vardı ölümler ülkesine. Ölümler ülkesinin hükümdarları Hades ve eşi Persefone'yi yumuşatmanın tek bir yolu olabiliyordu, o da eşsiz müziğini sergilemek, benzersiz şarkılarını söylemekti. Hem çaldı, hem söyledi: "İçtenlikle söylüyorum size, ölümler ülkesinin hükümdarları. Tartaros'u görmeye meraklı olduğum için gelmedim buraya. Medusa soyundan üç başlı cehennem köpeği de sürükledi beni yerin altına. Bir engerek soktu eşimi, zehirini bütün vücuduna akıtarak önündeki uzun yılları çarçabuk tüketiverdi. Onun kaybının acısına direnmek istedim ve dedim de bunu. Ama aşk kırdı benim direncimi. Onun gücünü siz de yadsıyamazsınız. Sen, ey ruhlar dünyasının efendisi! Aşk denen duygudan habersiz olsaydın kaçırıp getirir miydin Persefone'yi buraya ve paylaşır mıydın tahtını onunla? Sonunda hepimizin yolu buraya düşecek. Karımın çok erken kestiğiniz yaşam yumağını bağlayın yeniden, yalvarırım size! Verin onu bana, geri götüreyim. Eğer bu lütfü esirgerseniz ben-



13. yüzyıla ait bir Trubador minyatürü

den, bilin ki ger dönmeyeceğim. Belki de daha çok sevinirsiniz o zaman kimbilir!"

Orfeus sazının tellerini en tanrısal ezgilerle tıngırdattırken ölümler ülkesindeki bütün ruhlar da ağlamaya başlamıştı. Hades ile Persefone de çok etkilenmişlerdi. Eurydike'yi verdiler Orfeus'a geri götürmesi için; ama bir koşulları vardı: Orfeus, Hades'in yeryüzüne açılan kapısından çıkıncaya değin dönüp bakmayacaktı ardından gelen sevgilisine; yoksa boşuna olacaktı çabaları.

Eurydike'in elinden tutmuş yukarı götürürken içini bir özlem kapladı Orfeus'un. Dayanılmaz bir arzu duyuyordu sevdiğine bakabilmek için. Yeryüzüne birkaç adım kala dayanamadı, döndü baktı. Böylece yeniden kaybetti sevdiğini.

Sevgiliye duyulan derin bir aşktan ibaretmiş gibi görünse de bu söylencenin içeriği alegorilerle doludur. Kökenine Sümer'de rastlanan İnanna ve Dumuzi, Tammuz ve İştâr,

Persefone'nin kaçırılıp yer altına götürülmesi, ya da Venüs ve Adonis söylencelerinde olduğu gibi, Orfeus ve Eurydike söylencesi de, kaybedilen sevgiliyle aslında kaybedilen mutluluğun, doğanın bereketinin anlatıldığı Neolitik çağ söylencesidir. Sonbaharla birlikte yeryüzünden kaybolan sevgili, sararıp kuruyan yapraklarla anlatılır. Soğuk kış günleri, insanın yanında sevdiğinin olmadığı üzüntülü zamanlardır. Neolitik tarımcılar, tıpkı Orfeus'un özlemi gibi, bereketli zamanlara özlem duyarlar. İlkbaharsa sevgiliyle kavuşma zamanıdır. Tıpkı uzun ayrılıklardan sonra kavuşan sevgililer gibi doğa canlanır, nehirler coşkuyla akar, kara bulutlar yerini güneşli gökyüzüne terkeder.

İşin söylencesel yanı bir kenara bırakıldığında eski Yunan'da sevgi üstüne konuşulduğu zaman kusursuz bir güzellik, tam bir uyum arandığını görmek mümkün. Sokrates'in Diotima adlı kadınla yaptığı bir konuşmada bunun izlerini görüyoruz: "İnsanın salt güzellikle karşı karşıya geldiği an yok mu sevgili Sokrates, işte yalnız o an için insan hayatı yaşanmaya değer!

Tristan ve İsolde aşk iksirini içerken...

Günün birinde onu görünce hiçe sayarsın artık altınları, süsleri, püsleri... Düşün ne olur, bir görebilirse insan güzelliğin kendini, her şeyden soyunmuş, arınmış, katıksız..."

Pagan dünyasında kadın ve erkeğin aşkı, içerdiği tüm yan anlamlara karşın gerçek anlamda aşktır ve son derecede doğaldır. Oysa Hıristiyanlığın Batı'da iyice egemen olduğu Ortaçağ boyunca aşk, tenin şeytan tarafından baştan çıkarılması sonucu duyduğu günahkar bir istek olacaktır. İnsanın cennetten kovulmasına neden olan ilk günahın sahibi olarak kadınlar da, şeytanın kolayca baştan çıkarabileceği, sakınılması gereken varlıklardır. Günahkar aşk yerine,

kutsal evlilik bağı onaylanır. İyi, erdemli bir kadın sevgili değil, ancak anne olabilir. Kilisenin dayattığı bu ahlak anlayışı soylu sınıflar arasında geçerli gibi görünürken, halk arasında daha gevşek bir yapı söz konusudur. Hıristiyanlık paganlığı bir anda silememiş, onun yerine eski inançlarla birleşip kaynaşmıştır. Dindışı şarkıların ve öykülerin halk arasında yayılıp sevilmesine Ortaçağ Avrupası'nda yaygın olarak rastlanan gezici ozanların katkıları büyüktür. Trubador olarak adlandırılan bu ozanlar, o dönemin kültür dili olan Latince yerine yerel halk dillerini kullanan ilk önemli Avrupalı şairlerdir. Halk arasında dolaşıp şarkı söylemelerine karşın

trubadorlara saraylarda da yer verildi. Diledikleri gibi söz söyleme özgürlükleri vardı. Kısa sürede saraylı hanımların çevresinde bir sanat ortamının oluşmasına ve sanat zevkinin gelişmesine de yol açtılar. Trubador sözcüğünün kökeninde Oksitan dilindeki "trobar" (bulmak, icad etmek) ve bundan türetilmiş Fransızca "troubadour" sözcüğü vardır. Dolayısıyla trubadorlar, yeni şiirler bulan, incelikli aşk şarkıları için yeni şiir biçimleri yaratan kişilerdir. Trubador şarkıları Ortaçağ dindışı müziğinin en önemli parçalarıydı. Bu şarkılardan günümüze yaklaşık üç yüzü ulaşabilmiştir. Bu şarkılar tek sesliydi ve sözleri genellikle aşk şiirleriydi.

Öpüşme

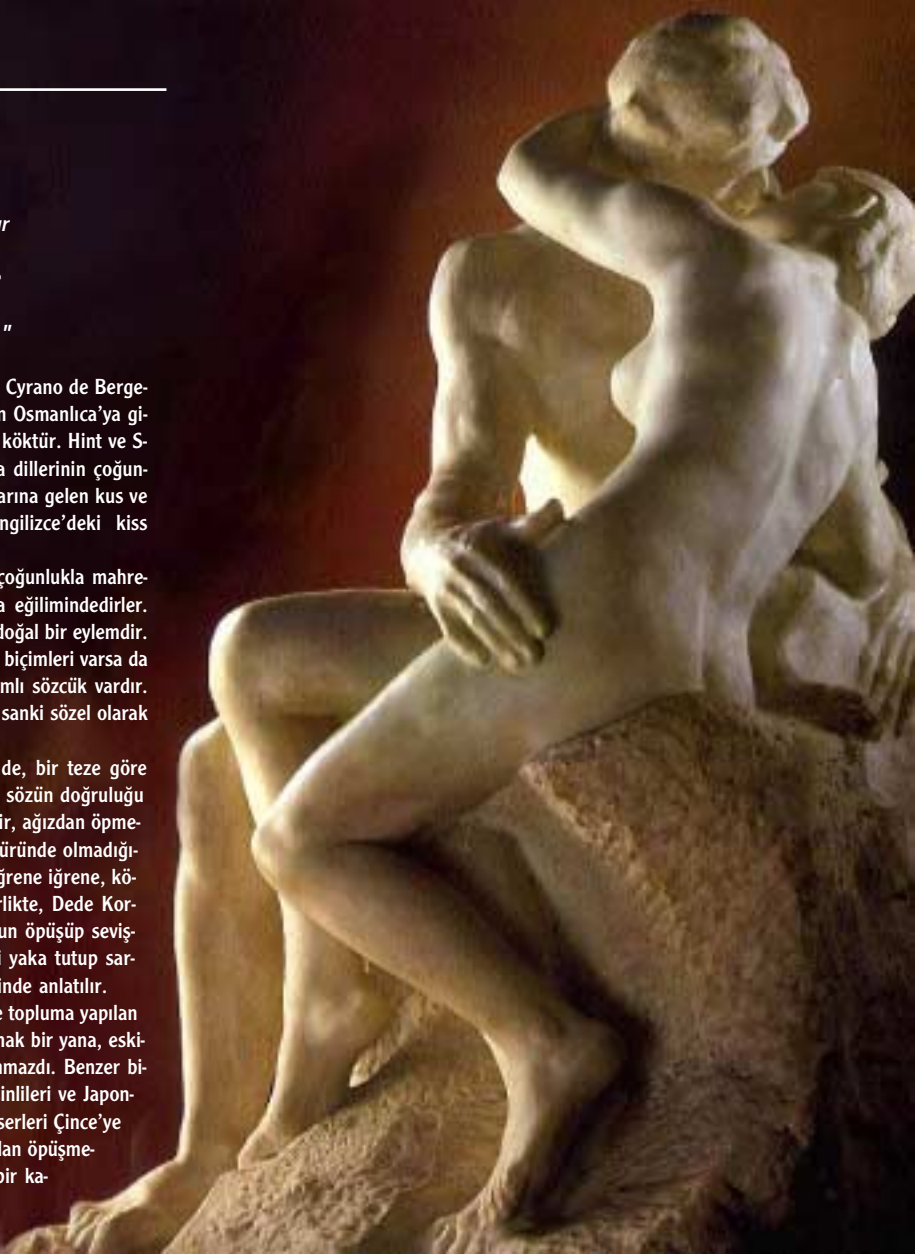
*"Nedir ki buse? Biraz daha yan yana
Yapılan bir vaattir. Yemindir kanmayana.
Sevişmek mastarının gül pembe noktasıdır
Bir sırdır ki söylenir ağza, kulak yerine
Bir gönül hazzıdır ki hep derinden derine
Yayılır. Buluşmadır karanfil lezzetinde
Dudakların ucundan ruhu tatmaktır biraz."*

Fransız yazar Edmond Rostand, ünlü eseri *Cyrano de Bergerac*'ta bir öpücüğü böyle anlatıyor. Farsça'dan Osmanlıca'ya giren bus, buse, Hint-Avrupa dillerinde eski bir köktür. Hint ve Slav dillerinde yalamak anlamına gelir. Avrupa dillerinin çoğunda öpüşmek; yalamak, burun sürtmek anlamlarına gelen kus ve buss sözcüklerinden türetilmiştir. (Sözelimi İngilizce'deki kiss ve buss sözcükleri)

Yetişkinler, öpüşmek konusunda hassas, çoğunlukla mahremiyet ve mahcubiyet içeren duygular yaşama eğilimindedirler. Bunun aksine çocuklarda öpmek, son derece doğal bir eylemdir. Birçok değişik duyguyla yapılan farklı öpüşme biçimleri varsa da öpüşme sözcüğünü karşılayan çok az eş anlamlı sözcük vardır. Öpüşmeyi betimlemek kolay değildir; öpüşme sanki sözel olarak ifade edilmeye direnir.

Öpüşmek aşıklar için doğal bir eylemse de, bir teze göre dünyaya öpüşmeyi Hollywood öğretmiştir. Bu sözün doğruluğu elbette tartışılır. Yine de sözelimi Kemal Tahir, ağızdan öpmenin en azından Orta Anadolu köylüsünün kültüründe olmadığını söyler. Ona göre köylü yakın zamana dek iğrene iğrene, kötlük olsun diye ağızdan öperdi. Bununla birlikte, Dede Korkut öykülerinde Kan Turalı ile Selcan Hatun'un öpüşüp sevişmeleri "Iragından yakınından güreştiler. Gizli yaka tutup sarmaştılar. Tatlı damak verip soruştular" biçiminde anlatılır.

Türkiye'de açık yerde öpüşmek çoğu yerde topluma yapılan bir saygısızlık olarak görülür. Öpüşüp koklaşmak bir yana, eskiden el ele kol kola bile yürümek hoş karşılanmazdı. Benzer biçimde Avrupalıların göz önünde öpüşmeleri Çinlileri ve Japonları da şoka uğratmıştı. 19. yüzyılda Avrupa eserleri Çince'ye çevrilmeye başlandığında, bu kitaplarda anlatılan öpüşmeyi ifade etmek için Çinliler alfabelerine yeni bir karakter eklemek zorunda kalmışlardı.



Halk arasında söylenen aşk öykülerinin en çok bilinen ve sevilenleri Tristan ve Isolde'ye ait olanlardı. Genellikle kahramanlık içeren şövalye öykülerinden oluşan Kral Arthur söylencelerinden olan Tristan ve Isolde söylencesi, derin bir romans da içerir. Söylencenin ilk söyleniş biçimi günümüze gelmeden kaybolmuşsa da, kalan kopyaların karşılaştırılmasından sonra ortaya çıkan manzara, bunun bir zamanlar bir Pikt Kralı'ndan kaynaklandığı görüşünü kuvvetle destekler. Prenses Isolde ile evlenmek isteyen Cornwall Kralı, onu istemek için yeğeni Tristan'ı İrlanda'ya gönderir. Bu arada ülkeye zarar veren bir canavarı öldüren Tristan, görevini tamamlayıp Isolde ile birlikte ülkesine dönmek üzere yola çıkar. Yolda Tristan ve Isolde kraliçenin kendi kızı ve Kral Mark için hazırlanmış olduğu aşk iksirini yanlışlıkla içerler. Böylece bütün güçlüklerle karşı koymalarını sağlayacak sarsılmaz bir aşkla birbirlerine bağlanırlar. Bu arada Kral Mark peşlerine düşer ve onları yakalamak için çeşitli tuzaklar kurar. Kahramanlarımız tuzaklardan kurtulmayı başarırlar. Ne var ki sonunda kral Mark aşıkların suçlu olduğunu gösteren kesin kanıtlar elde ederek her ikisini de cezalandırmaya karar verir. Tristan ölüme gitmek üzereyken uçurumun kenarındaki kiliseden aşağı atlayarak kaçmayı başarır. Bir süre sonra cüzzamlıların arasına kapatılan Isolde'yi de kurtarır. Birlikte Morrois ormanında saklanırlar. Çift ormanda uyurken Kral Mark onları bulur ve aralarındaki kınından çıkarılmış kılıcı görür. Tristan ve Isolde bir süre sonra Kral Mark'la barışırlar. Tristan, Isolde'yi Mark'a bırakıp Bretonya'ya gider. Orada dükün kızıyla evlenirse de bu evlilik yalnızca sözde kalır. Tristan bir gün zehirli bir okla yaralanır. Kendisine yardım edebilecek tek kişi olan Isolde'yi yardıma çağırır. Isolde gelirse onu taşıyan gemi beyaz yelken taşıyacak, gelmezse yelkeni kara olacaktır. Tristan'ın kışkanç karısı bunu öğrenir; kocasına gelen geminin kara yelkenli olduğunu söyler. Bunun üzerine Tristan yüzünü duvara döner ve ölür. Sevgilisini kurtarmak için zamanında gelemediğini gören Isolde de Tristan'a son bir kez sarılır ve ölür. Bir süre sonra bir mucize gerçekleşir: İki âşığın mezarından

birer ağaç fışkırır ve dalları bir daha ayrılmayacak biçimde birleşir.

Arthur romantizminin öteki söylencelerinde olduğu gibi Tristan ve Isolde söylencesi de pagan Kelt mitoslarından damıtılıp türetilmiş, Hıristiyan şövalyelik yazınına uyarlanmış bir dizi temanın birleşiminden oluşuyor. Haçlılar döneminde yarı pagan kulaklara ve o zamandan beri romantik yüreklerle çekici gelmesinin nedeni bu. Bütün pagan söylencelerinde olduğu gibi, Kelt söylencelerinde de baştan sona dek doğaya güven vardır; oysa kilise öğretilerinde Adem ve Havva'nın günahıyla doğa öylesine yozlaşmıştır ki artık erdemli bir yönü kalmamıştır. Pagan kahraman, bozulması olanaksız doğal bir bağışla hareket etmekte,



Hollanda'lı ressam Jan van Eyck'in Arnolfini'nin evlenmesi tablosu, kutsal evlilik bağının anlatıldığı bir resim olarak biliniyor.

yüreğinin dürtülerini korkusuzca izlemektedir. Bu dürtülerin, düşünülmeden ya da dikkat edilmeden peşlerine düşüldüğünde yalnızca üzüntü ve acı, tehlike ve felaket (Hıristiyanlar için sonsuza dek sürecek cehennem felaketi de dahil) getirmesi gerekirken, yaşamla bütünleşme, sonsuz yaşam değilse de en azından bütünlüklü ve gerçek bir yaşam ifade ederler.

Şövalye öykülerinin romansı, Kelt tanrı ve tanrıçalarını, erkek ve kadın kahramanların (Hıristiyan şövalyeler ve hanımlar) kılığında gizleyerek, insanlığın büyük bölümünün çok uzun zamandır bildiği ilginç bir mesaj içeriyordu. Bu romanların kiliseye meydan okudukları yer de burasıydı. Kili-

seye yönelik bu ciddi meydan okumanın açıkça farkında olduğunu ortaya koymak için şair Gottfried, sevgililerin Isolde ve Kral Mark'la olan evlilik töreninden kaçıp sığındıkları aşk mağarasını, doğanın yüreğindeki şapel olarak tanımlar. Söylenceye göre mağara daire biçimindeydi, genişti, yüksekti. Söylenceye göre çevresinde aşk tanrıçasına adandığını gösterir figürler vardı. Mağaranın dik duvarları beyazdı."

Gottfried, bu biçimlerle ortaya konmak istenen benzetmeleri şöyle açıklar: "Daire biçimindeki iç mekan sevginin basitliğidir. Çünkü sevgiye en iyi uyan şey basitliktir; sevgi köşelerde gizlenemez. Kin ve kurnazlık sevginin köşeleridir. Yükseklik umudu gösterir, bulutlara erişir. Mağaranın duvarı beyazdır, düzgündür ve diktir. Bunlar bütünlüğün nitelikleridir. Yerler yeşil mermerle kaplıdır, çünkü mermer bağlılık demektir. Bağlılık da yeşil gibi daima tazedir. Sevgi saydam ve duru olmalıdır."

Söylencenin ortaya koyduğu aşk anlayışı artık bütünüyle pagan değilse bile, kilisenin ortaya koyduğu kutsal aşk "agape" de değildir. Bu haliyle, Eros için yapılan ya da Dionysos adına düzenlenen şenliklerde yaşanan düzeyde kösnül değildir, bu artık başka bir sevgi türü; "amor"dur. Amor, ne sağ el yoludur (yüceltici ruh) ne de sol el yolu (doğanın kendiliğindenliği, fallus ve rahmin karşılıklı kışkırtması). Amor, insanın doğrudan karşısına çıkan, gözlerin yüreğe gönderdiği mesajdır. Bir trubador olan Guirot de Borneilh, bir şiirinde bunu şöyle açıklıyor:

"İşte, gözler yoluyla sevgi yüreğe iner
Çünkü gözler yüreğin kılavuzudur,
Ve gözler inceler, araştırır
Yüreğin sahip olmaktan hoşlanacağını
Ve tam uyum sağladılar mı
Ve üçü tek kararda birleştiler mi
O zaman mükemmel aşk doğar
Gözlerin yüreğe kabul ettirdiğinden.
Yoksa sevgi doğamaz, başlayamaz..."

Trubadorlar şarkılarında amacı ne evlilik ne de dünyayı reddetmek olan sevgiyi yüceltmişlerdir. Bu, kösnül bir birleşme olmadığı gibi, mutasavvıflar için olduğu gibi kutsal aşkın "şarabı" ve ruhun tanrıya kanmasından gelen neşeyi anlatan benzetme de değildir. Hedef, sevginin kendi neşeleri ve acı-

siyla, inceltici, yüceltici, öğretici gücüyle parçalanmış yüreğe getirdiği üzüntü, sevinç; tatlı, acı ve ızdıraplı varoluş melodisiyle doğrudan yaşam deneyimidir.

Hıristiyanlığın istediğiye daha ağırbaşlı bir sevgi ve sonucunda kutsal evlilik bağının bir daha kopmaması üzere kurulmasıdır. Hollandalı ressam Jan van Eyck'in "Arnolfini'nin Evlenmesi" adlı tablosunda, evlenen çift bu isteğe çok uygundur. Resimde el ele tutuşmuş Arnolfini'yi ve evlenmekte olduğu eşini görürüz. Erkek, eşinin avucu yukarı bakan sağ elini sol eliyle tutmaktadır. Bunun anlamı kalbe, dolayısıyla sevgiye yakın sol elin, kadının sadakati ve doğruluğu simgeleyen sağ eliyle buluştuğunda mutlu bir evlilik yaşanacağıdır. Kadının avucu açık ve yukarı dönüktür; bu haliyle kocasına karşı her zaman doğru ve dürüst olacağını anlatır gibidir. Çiftin başları üzerinde sallanan avizde yanan tek bir mum vardır. Bu, tanrının gören, gözetin gözüdür. Çiftin arkasında yer alan sandalyenin üzerinde St. Margaret'i simgeleyen bir figür vardır. St. Margaret, doğum sırasında kadınları koruduğuna inanılan azizedir. Resimdeki köpek, sevginin ve sadakatin bir başka simgesidir. Pencerenin önünde duran meyveler ise evin bereketli olması içindir. Resimdeki her ayrıntının içerdiği bir anlam vardır neredeyse. Duvardaki aynanın çevresindeki süslemelerde Hz. İsa'nın yaşamı anlatılmaktadır; yerdeki terliklerse evliliğin kutsallığına getirilen bir vurgudur.

Avrupa'daki trubadorların bizdeki karşılığı halk ozanları, aşıklardır. Aşıklar genellikle saz eşliğinde din dışı konular hakkında doğaçlama şiirler söyler ya da öyküler anlatırlardı. İslamdan önceki dönemlerden 16. yüzyıla dek dolaşarak kopuz çalar, kahramanlık ya da aşk üzerine deyişler söylerlerdi. Bizde aşıklık geleneği, ya da aşk üzerine söz söyleme deyince akla gelen ilk isim Karacaoğlan'dır. Göçebe Türkmen aşiretlerinin şairi olan Karacaoğlan'ın şiirlerinde anlattığı aşk, soyut bir sevgiliye duyulan kalıplaşmış birtakım sözlerle anlatılan düşsel, soyut bir aşk değil, cinsel isteğe de yönelik olan somut bir aşktır. Aşiretlerin günlük yaşayışı içinde kadın ve erkeğin birlikte çalışması,

doğunun Arap Müslümanlık anlayışının tersine, kadını düşsel bir varlık olmaktan çıkarmış, onun gerçek bir kişi olarak şiire girmesini sağlamıştır. Gölünü her çiçekten bal almak isteyen bir arıya benzeten Karacaoğlan'ın aşk şiirlerinde, çoğu zaman çapkın bir eda hissedilir:

*"Ala gözlerini sevdiğim dilber
Senin bakışların bana yan gider
On beşinde bir güzeli sevmeyen
Bu dünyaya hayvan gelir bön gider*

*Karac'oğlan der ki böyle oluptur
Ala gözün kan yaş ile doluptur
Ol asırdan beri adet oluptur
Ergen kızlar yiğitlerle yan gider"*



İslam dünyasında anlatılan büyük aşk hikayelerinden "Hüsrev'le Şirin"

Herkes "aşık" olamazdı. Aşık olup gezecek kişinin, aşk badesini içmesi ya da ideal sevgilinin hayalini görmekle bu yeteneği kazanması gerekti. Birbirlerini hiç görmeden, düşlerinde bade içerek aşık olan iki gencin öyküsünün anlatıldığı "Aşık Garip Hikayesi"nde bunun bir örneğini görmek mümkün: Tebriz'in tanınmış tacirlerinden Hoca Ahmet ölünce oğlu Resul'e büyük bir miras kalır. Babasından kalan her şeyi dalkavuk arkadaşlarıyla birlikte kısa sürede yiyip bitiren Resul, birçok işe girip çıkarsa da başarılı olamaz. Sonunda bir kahvede saz çalıp deyişler söyleyen aşıkların yanına çirak girer, ama bir türlü saz

çalmayı öğrenemez. Bir gece düşünce bir dervişin sunduğu aşk badesini içince Şahsanem adında bir kıza aşık olur; eli ve dili çözülerek Aşık Garip adıyla saz çalıp deyişler söylemeye başlar. Aynı gece aynı derviş Şahsanem'e de bade vermiş, onun da Resul'e aşık olmasını sağlamıştır. Aşık Garip sevgilisini aramak üzere Tebriz'den Tiflis'e gider. İki sevgili birbirlerini bulurlarsa da kızın babası Hoca Sinan, başlık parası olarak kırk kese altın isteyince evlenemezler. Aşık Garip para kazanmak için gurbete çıkar. Önce Erzurum'a, ardından da Halep'e gider. Orada bir kahvehanede aşıklık yapmaya başlar ve kazandığı başarıyla Halep paşasından ilgi ve destek görür. Paşanın yardımı ve ak sakallı bir ihtiyar görünümüyle karşılaştığı Hızır'ın da himmetiyle Tiflis'e gelir. Şahsanem, Şah Veled adında adlı bir tacirle evlenmek üzereyken Resul'ün çıkagelmesi iki sevgilinin kavuşmasına ve evlenmelerine yol açar. Aşık Garip kızkardeşini, kendisini tanıdıktan sonra Şahsanem'le evlenmekten vaz geçen Şah Veled'e verir ve onun da mutlu olmasını sağlar.

Aşık Garip masalıyla Tristan ve Isolde söylencesinin benzerliği çarpıcıdır. Her ikisinde de sevgililer içtikleri aşk iksiri yoluyla birbirlerine tutulmuş, ayrı diyarlarda yaşarlarken birbirlerini bulmuşlardır. Aslında bu benzerlik dünya genelinde bilinen destansı aşk öykülerinde görülen temel özelliklerdendir. Bu tür öykülerde aşk soylu, yüce bir duygudur ve sevenlerin onun uğruna mücadele etmesi, zorluklardan yılmadan çaba göstermesi gerekmektedir. Sevenler çeşitli yollarla sınanırlar. Ferhat'ın Şirin uğruna dağları delmesine benzer olağanüstü işler başarmaları gerekir; canavarlarla dövüşür, ordularla savaşırlar. Bu, öylesine bilindik ve tekrar eden bir temadır ki Dede Korkut öykülerinde bile karşımıza çıkar. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı'nın öyküsünde bu oldukça açıktır:

"Ol kızın üç canavar nişanı varıdı. Babası tekfur 'Her kim bu canavarları bassa yense öldürse kızımı ona veririm' diye söz vermişti. Basamasa başın keseridi. Böylelikle otuz iki kafir beyinin oğlunun başı burç bedeninde kesilip asılmıştı. O üç canavarın biri kağan aslandı, biri kara boğaydı, biri de kara

buğraydı. Bunların her biri birer ejderhaydı. Burçta asılmış olan bu otuz iki baş, kağan aslanla kara buğranın yüzünü görmemişlerdi. Ancak boğa boynuzunda helak olmuşlardı. Kanlı Koca bu başları ve bu canavarları gördü. Başında olan biten ayağına derildi. 'Varayım oğluma doğru haber vereyim, hüneri varsa gelsin, yoksa evdeki kıza razı olsun' dedi.

At ayağı külük, ozan dili çevik olur. Kanlı Koca giderek Oğzu çıktı. Kan Turalı'ya haber oldu. 'Baban geldi' dediler. Kırk yiğitle babasına karşı geldi, elini öptü, sordu: 'Hanım baba, bana yarar kız buldun mu?' 'Buldum oğul, hünerin varsa' 'Altın akça mı ister, kaktır, biserek mi ister?' 'Oğul hüner gerek hüner' 'Baba, yele kara kazılık ata eğer kapayım, kanlı kafir eline akın edeyim, baş keseyim, kan dökeyim, kafire kan kusturayım, kul karavaş getireyim, hüner göstereyim.' 'Hay canım oğul, hüner dediğim o değil. O kız için üç canavar saklamışlar, her kim o üç canavarı basar, kızı ona verirler. Basıp öldüremezse onun başını keserler, burca asarlar.' 'Bu sözü senin bana dememen gerekti, madem ki dedin, mutlaka varmalıyım...'

Söylencelerdeki ya da destanlardaki sevgililer birbirlerine kavuşmak için olağanüstü işler başarırlar; sevgilerini göstermek, kendini karşısındakine beğendirmek için çeşitli zorluklara katlanırlar. Bu aslında bir anlamda insanın beğendiğine kur yapmasıdır. Latince 'cohor' çitle çevrilmiş alan, avlu demektir. Çok eskilerde, kur yapanlar sevdiklerini böyle mekanlarda görüp baştan çıkarmaya çalışırlardı. Kur yapmayla aşık olmak başlamıştır, bu iki eylem o zamanlar eşdeğer görülmektedir. Fransızca 'amant' sözcüğü hem aşık hem de hayran demektir. Kur yapmanın sonunda evlilik ya da cinsel birleşme hedeflenmez. Hatta kur yapma bundan dolayı "sözü gereksiz uzatma", boş yere vakit kaybetme olarak görülüp alay konusu bile olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı'da tanzimat döneminde karşılıklı kur yapmak, göz süzüp, işmar etmek oldukça modaydı. Öyle ki her davranışın bir anlamı vardı. Yüzü gözü kapalı hizmetçi gibi yürümek, beni takip et; yaşmak altında tarağın sağda ya da solda oluşu, kaynana ya da annesini ziyaret gittiği; taranmamış zülûf, gece bo-

yunca aşkından uyuyamadığı; sağ gözü kırmak, dalga geçtiği; sol gözü bir kez kırmak, saat birde bekleyeceği; iki kez kırmak, saat ikide bekleyeceği; ferace eteğinin öne doğru tutulması, adım adım izlendiği; şemsiye eğmek, gücenmek anlamına geliyordu. Erkekler de fesin duruşu, düğmelerin açılması, bıyık burma hareketleriyle mesajlarını iletiyorlardı.

Kur yapmadan sonraki aşama sevgililerin flört etmesidir. Aşıkdaşlık edebilmek için (şehirli orta, orta üst sınıf) kadının sokağa çıkması gerekmektedir. Lale devrindeki gezintiler toplumun belirli kesimi için bu olanağı hazırlayacak ve bu kesim gittikçe genişleyecektir. Sadece erkeklerin gidebi-



Bir Doğu minyatüründe
"Cenneteki Aşıklar"

leceği kahvehaneleri izleyen kafe ve lokantaların açılmasının ardından, 1920'lerde yalnızca kadınların gidebileceği mekanlar açılmaya başlamıştır.

Savaş koşullarının kent yaşamında yarattığı değişiklik, kadınların emeğine duyulan gereksinim ve çalışması gereken kadın sayısının artması, aydın sınıf ve iktidarın da aynı yönelim içinde olmasının sonucu olarak kadınların toplum içindeki serbestileri artar. O günlerde bir dergi bir anket hazırlayarak okuyucularına sorar: "Görücülükle mi yoksa görüşücülükle mi evlenme taraftarısınız?" Bunun sonucunda "görüşücülük" seçilir. Bunun flörte dönüşmesi, hem erkekler

hem de kadınlar tarafından istenilen bir olgudur. Flört eskilerin "evlenince eşini seversin" mantığına bir karşı çıkmadır.

Flörtün Türkçesi, önce 'konuşmak'tı. Konuşmak buluşmayı ve birlikte yürümeyi içeriyordu. Sanki okuldan, işten dönerken karşılaşip selamlaşmak, yolların ayrıldığı yere kadar birlikte yürümek gibiydi. Bir süre sonra 'çıkma' kavramı doğdu. Çıkma, buluşma amacıyla evden ayrılmayı anlatıyordu. İkinci aşama toplumsal yerlerde görünmekten korkmamayı içeriyordu. "Konuşanlar" sakın park köşelerini, muhallebicileri, uzak pastaneleri tercih ederken, "çıkanlar" kalabalık ve gözde mekanlarda buluşuyorlardı.

Batıda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kadın erkek ilişkileri daha rahattı. Ne var ki 1960'larda yaygınlaşan hippie hareketi aşk konusunda serbestliğin doruk noktasına çıktığı bir döneme yol açtı. Bu bir anlamda Eski Yunan'ın Eros, Dionyzos, kültlerinin geri dönüşüydü. Hippie hareketi barışseverlik, doğaya dönüş ve serbest aşk anlayışıyla tanımlanabilir. En bilinen sloganları "savaşma seviş"ti. Bir birliğe sahip olmayan hippie grupları zamanla toplum içine sönüyse de, aşk anlayışı bir daha asla eskisi gibi olmadı.

Aşk var olan en eski duygulardan biri. Binyıllardır üzerine şarkılar söyleniyor, şiirler yazılıyor, resimler yapılıyor. Ne var ki aşk hiç eskimeden yine taptaze, dipdiri bir duygu olarak insanın içindeki yerini koruyor. Üzerine bugüne dek ne çok şey söylenirse söylensin biliyoruz ki aşk daha binyıllar boyunca ifade edilmeye devam edecek. Bunun nedeni aşkı nasıl tanımlarsak tanımlayalım, her insan için ayrı bir tanımının yeniden yapılması gereğidir belki de. "Seni seviyorum" sözü, yaşlı dünyamız üzerinde kaç kere yankılandı kimbilir, ve kaç kere daha yankılanacak? Ama insan var oldukça aşk hep kalacak.

Kaynaklar:
Bayladı, D., Tanrıların Öyküsü, Say Yayınları, 1995
Campbell, J., Yarattıcı Mitoloji, Çev: Kudret Emiroğlu, İmge, 1994
Campbell, J., Batı Mitolojisi, Çev: Kudret Emiroğlu, İmge, 1995
Canay, A., Karacaoğlan-Bütün Şiirleri, Gözlem Yayınları, 1997
Emiroğlu, K., Gündelik Hayatımızın Tarihi, Dost, 2001
Gökay, O. Ş., Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları, Ahmet Halit Kitabevi, 1943
Philips, A., Öpüşme, Gıdıklanma ve Sıkılma Üzerine, Çev: Fatma Taşkent, Ayrıntı Yayınları, 1996
<http://www.ibiblio.org/wm/paint/auth/eyck/arnolfini/>